

♦♦♦ PROKOPP MÁRIA

A budapest-belvárosi főplébánia-templom szentélyének központi freskóképe

2010. március 11-én napfényre került a középkori Pest város plébániatemplomában a főoltár mögötti központi helyen álló XIV. századi Madonna-freskó (1.kép). A szentély keleti főfalán – *in situ* –, mintegy három méter magasságban, a hatalmas három-osztású gótikus ablak alatt, téglával elfalazott fülkében, csúcsíves záródású kőkerettel övezett, 1×1 méteres freskó-kép a templom titulását, a mennybe felvett Istenanyát mint az Ég királynőjét, trónuson ülve ábrázolja. Az Istenanya fénylő kék háttér előtt, frontálisan elhelyezett, egyenes záródású trónuson, két piros párnán ül. Gyermevét, aki a bal térdén áll, nagy szeretettel öleli át a baljával. Karcsú, légiés alakja kék ruhát és fehér, hosszú ujjú, a csuklónál összeszűkülő mellényt visel. Erre borul a kék béléses palást, amelyet a mellen aranyfestésű kettős csat fog össze. A palást színe – jelenleg – a fehér alapozást mutatja, amelyen piros festéknyomok láthatók. Ezek feltehetően az arany vagy ezüst festés, ill. rátét alapozásának maradványaiként értelmezhetők. A palást a csat alatt szétnyílik, és helyet ad a Madonna jobb karjának, amelyet könyökben hajlítva tart maga előtt. A palást felső része feszesen borul Mária vállára, majd gazdag redőzetű, hosszú uszályval folytatódik. A palást a Madonna ölet és lábát betakarva a trón dobogójára hull alá. Az uszály vége – ugyancsak ritmikusan redőzve – Mária jobbán visszahajlik a trónpárnákra. Az Istenanya közvetlen tekintettel fordul a nagyobbacska, szőke fürtös gyermek felé, aki hosszú, kék ruhában, beszédesen gesztikulálva, figyelmesen fordul az édesanyja felé. Mária kerek arcát vállra omló szőke haj keretezi a fehér fátyol alatt. E felett díszes korona tündököl, amely, az oxidálódás fekete nyomai szerint, eredetileg ezüst lehetett. Mindkettőjük fejét köríves dicsfény övezi, amelynek egybekapcsolódása fokozza az anya és gyermeke szerető egységét. A dicsfény jelenlegi fehér tányérja csak az alapozás színe, amelyet – feltehetően – aranyozás borított. A trónus hátlapját kék alapon színes geometrikus mintával – csúcsívre állított rombusz és négyzetek váltakozásával – díszes trónkárpit takarja. A trónust két karfa övezi, amely élesen metszett egyenesekkel alakított hasábokból áll. A karfát és az előoldalt négyzetesen bevéselt tagozatok gazdagítják, amelyekben intarziadísztítés kaphatott helyet. A trónus perspektivikus ábrázolása két nézetre épül, a padozatot és a dobogót felülnézetből, míg a függőleges tagozatokat előlnézetből mutatja be a művész. A trónust – a jelenlegi állapotban – a sárgák-pirosak-barnák különböző árnyalatai színezik. A trón támlája felett, a kék *azurit háttér* előtt, magasan kiemelkedik az Istenanya és a gyermek kissé alulnézetből ábrázolt alakja.

A falképet 2010 tavaszán a téglával elfalazott fülkében mészréteg alól szabadította ki Derdák Éva festő-restaurátor művész. Az ábrázolás meglepően ép, de

1. kép. TRÓNOLÓ MADONNA, freskó, 1330 körül, Budapest,
Belvárosi főplébánia-templom (Fotó: Rochlitz István)

a felület festése az évszázadok során megkopott. *A kép kompozíciója és művészi megjelenítése kiemelkedő művész alkotására vall.* Ezt jelzi a mély érzelmi kifejezés, a kiegyensúlyozott képszerkezet, a kiemelkedően biztos rajzkészség, amely a kép egészének és az egyes részleteknek is sodró erejű expresszivitást kölcsönöz. Ilyen remekműví részlet az anya és a gyermek kezének ábrázolása és a két-két kéz együttesének kítűnő kompozíciója (2. kép).

A kép datálásában a formák megjelenítésének, vagyis a stílusnak és az ábrázolás ikonográfiájának vizsgálata segít. A trónoló Istenanya és gyermeke kedvesen egy-

2. kép. Az első kép részlete

más felé forduló ábrázolása – a ferences és a domonkos lelkiség nyomán, a XIII. századi francia gótikus művészet ösztönzésére – a XIII. század végi és XIV. század eleji gótikus művészet fontos jellemzője. Az itáliai képzőművészetben Giovanni Pisano († 1319) szobrain, Duccio († 1319) és műhelye képein jelentkezett először. Az itáliai *trecento* festészetben Simone Martini (1284–1344) és a Lorenzetti fi-

vérek († 1348) festészetében diadalmaskodik a pesti freskón megjelenő szeretetteljes, intim gondolatvilág. Az anya és a gyermek kéztartása, mozdulata is igen rokon Simone Martini ábrázolásaival, amelyeknek jeles példái a pisai Poliptichon (1319–20), az orvietói Madonna (1322–23), a bostoni Gardner Múzeum Madonnája (1328–30) vagy a firenzei Museo Horne Madonnája (1326–28). Idézhetnénk továbbá az Assisi Szent Ferenc-bazilika alsó templomából a Szent Erzsébet-kápolna oltárkép-freskóját, amelyet Simone Martini a nápolyi király, Bölcs Róbert (1309–43) és édesanyja, Magyarországi Mária nápolyi királyné megrendelésére készített az 1310-es években. A Madonna itt, a pesti képhez hasonlóan, bensőségesen mély érzellemmel jelenik meg, Szent István és Szent László magyar királyok között. A Lorenzetti fivérek művei közül Pietro Lorenzetti arezzói politrichonját (1320) és a sienai karmeliták egykori oltárképét (1328–29, Siena, Képtár) is említhetjük párhuzamként a pesti freskóhoz. Ezek a példák csak felfogásukban és egyes kézmozdulatokban rokonok a pesti képpel. Az ismert XIV. századi itáliai Madonna-ábrázolásokon, amelyeknek Dorothy Shorr művészettörténész 35 típusát gyűjtötte össze, nem találkozunk azzal a pesti képen látható ábrázolással, ahol a gyermek a bal mutató ujjával gesztikulálva, bensőséges beszélgetéssel fordul anyja felé.¹ Itt ugyanis a gyermek nem simogatja édesanyja arcát, nem csókolja, nem is simul hozzá, hanem baljával mintegy oktatja őt. A jobbajával is anyja felé fordul, amelyben talán almat nyújtott az új Évának.

Hazai művészetünk XIV. századi Madonna-ábrázolásai a képzőművészet minden műfajában – táblakép, falkép, kódex-miniatúra, szobrászat, pecsétek, ötvösművek, miseruhák stb. – őrzik ezt az ábrázolási típust. A Nemzeti Galéria kiállításán a Sztatvini és az I. Toporci Madonna-szobrok képviselik ezt a művészi felfogást.

A hazai festészeti ábrázolások közül a pesti freskóhoz igen közel álló Madonna a gyermekkel ábrázolást látunk a Nekcsei Demeter († 1338), Károly Róbert király tárnokmestere megrendelésére készült pompás Biblia egyik miniatúráján (Washington, Library of Congress, II. kötet 18 recto oldalán). Ez az Énekek Énekének O-iniciáléja, amely a trónoló Madonnát ábrázolja az ölen álló piros ruhás gyermekkel. Az *Osculetur* szót illusztrálva csókolja a gyermek az édesanyját. Az ószövetségi zsidóság Jahve és a választott nép viszonyát látta Salamon és Sulamit szerelmében. Az egyházatyák ezt a szerelmi kapcsolatot Krisztusra és Egyházára vonatkoztatták. Az Egyházat az „anya és szűz” megjelölés alapján Szűz Máriával azonosították.

Nagy Lajos királyunk kegykép-ajándékai, amelyeket az európai nagy zarándokhelyek templomainak adományozott, jelentős hatással voltak a kor művészetére. Ezt jelzik a ma is nagy megbecsülésben lévő magyar Mária-kegyképek Mariazellben, Aachenben és Czestochowában.

¹ SHORR, Dorothy C., *The Christ Child in Devotional Images in Italy During the XIV Century* (New York 1954).

A pesti Madonna-freskó *trónusának* építészeti felépítése is külön figyelmet érdemel. Az egyenes vonalú hasábokból tömören építkező, a térbeliséget határozottan érzékeltető trónus-architektúra méltóképpen szolgálja az Istenanya kiemelését. Áttekintve a trónusábrázolásokat a kortárs európai festészet különböző területein, a kódexek miniatúráképein, a táblakép- és freskófestészet emlékein, a XIV. század első felében gyakran találkozunk *rokon*, de nem azonos ábrázolási formákkal, főképpen Toszkánában. Ilyenek a Cecília-oltár (Firenze, Uffizi), a Cecília-oltár mesterének budapesti képe (Szépművészeti Múzeum, ltsz.10), Citta di Castello plébániatemplomának oltárképe és e mester köréhez tartozó további képek, továbbá Nardo di Cione Utolsó ítéletén a *Paradiso*-freskó trónusábrázolása a firenzei Santa Maria Novella templomban (1350-es évek), Ambrogio Lorenzetti és Jacopo del Casentino táblaképe a Szépművészeti Múzeumban (ltsz. 7793, 22). Venetóban Guariento és Altichiero falképein, a vatikáni Szent Péter-bazilika 1330-as években Giotto által festett főoltárképén (Vatikáni Múzeum), továbbá a sienai dóm Duccio által tervezett hatalmas üvegablak-tondóján (1287-88) látunk rokon trónusábrázolást. Említhetjük még a Keresztény Múzeum kis umbriai *trecento* képét (Poldi Pezzoli-diptichon mestere, 1310 körül) vagy akár Tommaso da Modena festményeit az 1340–60-as évekből.

Hazai XIV. századi festészetünkben a pesti trónushoz *közel álló*, tömör, zárt formájú trónus-architektúrával az ország legkülönbözőbb területein találkozunk. A könyvfestészetben Nekcei Demeter már említett Bibliájának 5 verso oldalán a trónoló Krisztus igen hasonló trónuson fogadja Nekcei Demeter és felesége Garai Katalin templom-felajánlását.

A magyar királyság Károly Róbert-kori *udvari* könyvfestészetének további fennmaradt jeles emlékei az 1330 körüli Anjou-legendárium (Vatikán, Párizs, Szentpétervár) és a Budapesti Egyetemi Könyvtár Dante-kódexe ugyancsak a pesti plébániatemplom freskójával rokon szerkezetű trónus-, illetve épület-ábrázolásokat őriznek.

Az 1360-as években festett Képes Krónika (Budapest, Országos Széchenyi Könyvtár) címoldalának trónus-architektúrája már gazdagabban tagolt, összetettebb és áttörtebb szerkezetű, jóllehet ugyancsak geometrikus formákból építkezik. A pesti freskókép trónus-ábrázolása korábbi időszakra vall, és más stíluskörhöz tartozik.

A XIV. századi falképmlékek a Kárpát-medence egész területén megőrizték a pesti Madonna-freskó trónusával rokon kiképzésű trónusok képét: Rimabrezó,

² NÉMETHY Lajos, *A pesti főtemplom története* (Budapest 1890) 27.

³ *Magyar Sion* (1867) 763.

⁴ „... in primis vacavit semel plebes de Peste Vacienis diocesis, cuius fructus ascendebant in universo ad summam XXIII marcharum fini argenti ad pondus Budense, de quibus elegi medietatem pro domino nostro, videlicet XII marchas fini argenti, quarum quelibet valet III florenos auri. Quasi precepi domino Concilino plebano dicte plebis anno Domini MCCCXVIII die VII Februarii, ut

Karaszkó, Zsegra, Lőcse, Petőszinye, Gerény, Almakerék, Kiszombor, Velemér, Bántornya stb. Az utóbbi két emlékegyüttesben, amelyek Johannes Aquila 1373. és 1389. évi alkotásai, e tróntípus késői, hazai emlékeit látjuk. Ezt követően a XV. század elején a Németújvári fonó Mária (Nemzeti Galéria) trónusa is ezt a trónustípust fejleszti tovább az internacionális gótika szellemében.

A fentiekben a pesti plébániatemplom XIV. századi központi freskóképével kapcsolatos művészettörténeti kutatás kezdeti stádiumát mutattuk be, de ebből is egyértelmű, hogy a freskó kiemelkedő művészi színvonalú. A fentiek alapján nem kétséges az sem, hogy a kép a XIV. század első fele európai festészetének szerves része, és annak legjobbjaival egyenértékű művészeti alkotás. Arra is rámutattunk, hogy közvetlenül egyik kortárs európai festészeti iskolához sem kapcsolható. A legközelebb álló művekkel Károly Róbert magyar király udvarában és a Magyar Királyság legkülönbözőbb vidékein találkozunk.

A pesti plébániatemplom középkori történetéről tudjuk, hogy a Duna pesti révátkelelőhelyénél, a római *castrum* déli falára épült, és – feltehetően – már 1000 körül működő egyház volt, Nagyboldogasszony tiszteletére szentelve. Minden valószínűség szerint az 1046-ban vértanúhalált szenvedett Gellért csanádi püspököt, István király kedvelt főpapját is ide temették. 1207-ben II. András király Erzsébet lányát – egyes források szerint – itt keresztelték, és 1211-ben nagy pompával itt tartották az eljegyzését a türingiai fejedelem fiával.

A tatárok 1241-ben felégették, feldúlták a templomot, de hamarosan újjáépítették. 1244-ből ismerjük a plébánia Ákos nevű papját, aki IV. Béla király udvari káplánja volt.² A XIII. század második felében már állt a közelben a domonkosok és a ferencesek temploma és kolostora. Szent Margit, IV. Béla király lánya az előbbiben állítatott oltárt Szent Miklós tiszteletére a nápolyi legenda szerint.³ 1254-ben az akkor már európai híró budai domonkos kolostorban tartotta a rend a generális káptalanját. 1308. november 7-én a pesti domonkos kolostorban választották meg Magyarország királyává Károly Róbertet, Árpád-házi Mária nápolyi királyné unokáját, és itt tartották az ünnepélyes *Te Deumot* Gentile pápai követ részvételével.

1317–20 között a pesti plébános Concilinus, aki 1318-ban 24 budai márka jövedelemről ad bevallást.⁴ Péter pesti plébános bevallása alapján 1332-ben a plébánia jövedelme 40 márka volt.⁵ Ez a tény, vagyis hogy a plébánia jövedelme 1318–32

solveret medietatem intra dominicam proximam per totum diem et residuum intra omnium sanctorum extunc proxime futurum.” *Rationes collectorum pontificiorum in Hungaria 1281–1375* (Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia I/1) (Budapest 1887) 24.

⁵ „Dominus Petrus de Pesti iuratus de credulitate extimavit suam plebaniam non ultra XL marquis valere et est exempta dicta plebania et sub episcopatu Vacienti, solvit IIII marcas Budenses pro desima.” Uo. 409.

között, 14 év alatt majdnem a duplájára emelkedett, arra utal, hogy a város ezekben az években jelentősen meggazdagodott. Ez is egyik forrása lehetett a templom megújításának, s így a Madonna-freskó elkészítésének az 1330-as években.

A pesti plébániatemplomban 2010-ben a Madonna-freskóval együtt napfényre került egy korábban készült, a XIII. század második felére datálható, álló *püspökszentet* ábrázoló freskó is a fali fülke északi oldalán. A miseruhában és püspöksüvegben ábrázolt szent kissé balra fordulva, a fülkéből kifelé tekintve jelenik meg. A feltáráskor az arc igen töredékes volt, a restaurátor kiegészítette. A kép jeles művészi színvonala ennek ellenére is egyértelmű.

Mindkét *in situ* freskóképnek, a művészeti értékük mellett, a templom *építéstörténetére* vonatkozóan is nagy jelentősége van. Igazolják, hogy a templom szentélye már a XIII. században is a maival azonos méretű volt! A templom alapterülete, a maihoz hasonlóan, 55×30 méter volt. A háromhajós, két homlokzati tornyos gótikus bazilika

3. kép. A MARIAZELLI KEGYKÉP, 1350-es évek,
Nagy Lajos király ajándéka

a Duna pesti partján, a nagy tekintélyű Magyar Királyság jeles kulturális központja volt. A két freskóképet tartalmazó fülke a szentély főhelyén, a keleti falon, a hatalmas három osztású ablak alatt, a templom kiemelt kultuszhelye lehetett, hasonlóan az európai nagy zarándoktemplomokhoz, amelyek 1000 körülől kezdve épültek a XI-XII. században. A legismertebb korai zarándoktemplomok a tours-i Szent Márton, a limoges-i Saint Martial, a conques-i Sainte-Foy, a toulouse-i Saint-Sernin és a compostellai Szent Jakab-székesegyház. S ilyen, többek között, a padovai Sant'Antonio-bazilika is. Valamennyiükben a szentélykörüljáró teszi lehetővé a zarándokok számára a templomban őrzött ereklye megközelítését. A szentélykörüljárót gyakran sugárkápornak veszik körül, amelyek közül kiemelkedik a templom főtengelyében épült keleti kápolna, amelyben rendszerint a templom legfőbb kultuszképe kapott helyet, vagy nagy jelentőségű ereklye, mint Padovában Szent Antal épen maradt nyelve, amellyel Isten jóságát hirdette egész életében.

A pesti templom szentélykörüljárója a mai formájában Zsigmond-kori, de a Madonna-freskó elhelyezése és megjelenítése kétségtelenül kultuszképre, *kegyképre* vall, ezért igen valószínű, hogy már a XIII. században megvolt a szentélykörüljáró. Erről a pillérek és azok alapozásának kutatása ad majd biztos felvilágosítást. Volt tehát a pesti Nagyboldogasszony-templomnak kegyképe??? A most felfedezett freskó erre utal. S ezt engedi sejtetni a török pusztítás után a XVIII. században megújult templom három Mária-kápolnája. Közülük a mariazelli kápolna oltára a legdíszesebb. S ha összevetjük az eredeti, XIV. századi, Nagy Lajos király által adományozott pompás, ötvösműbe foglalt *mariazelli kegyképet* (3. kép) a freskóképpel, akkor meglepő formai és gondolati kapcsolatot találunk! Ugyanaz a bensőséges párbeszéd jelenik meg mindkét ábrázoláson. A freskó Máriaja azonban élőbb, közvetlenebb, mint a mélyen elgondolkodó, messze tekintő Mariazelli Istenanya. A kis Jézus ábrázolása igen rokon a két képen. A fejtartás, a kézmozdulat és a hajviselet is hasonló. A fő különbség a kis Jézus testhelyzetében van. Ott karon ülő kisfiú, míg itt nagyobbacska álló gyermek, hosszú ruhában. Mi az oka, honnan ered ez a kétfajta beállítás? Bizonyára több oldalról kell megadni a választ. A mariológia, a keresztény hagyomány és a történeti-művészettörténeti kutatás együttműködésére van szükség. De addig is, talán, nem tévedünk, ha feltételezzük, hogy a pesti kép *álló* Istengyermeke a *loretói kegyzoborra* kíván ezzel az ábrázolással utalni. Alig néhány évtizeddel a freskó elkészülte előtt, 1291-ben történt ugyanis a Szent Szűz názareti háza barlang előtt álló, téglából épült helyiségének nyugatra menekítése a mohamedánok elől. Ez év pünkösdi havában, Magyarországi Mária nápolyi királyné 13 gyermekének egyike, Anjou Fülöp, Taranto hercege kapta esküvői ajándékként leendő apósától, Nikephorosz Angelosz epiruszi despotától a loretói Szent Házat. Angelosz emberei – olasz nyelven az „*Angeli*” – szállították hajón a Magyar Királysághoz tartozó, Adria parti Terzatóba, Fiume közelébe. Innen vitték tovább a Szent Házat Itáliába, az Ancona közeli Loretóba,

ahová 1294. december 10-én érkezett. Ez a nap mindmáig nagy ünnep Loretóban. Minderről 1997-ig – amikor a legújabb, a hagyományt igazoló régészeti és történelmi tudományos kutatások eredményei kötetbe foglalva megjelentek⁶ – Herceg Esterházy Pálnak, a Magyar Királyság nádorának 1690-ben Nagyszombatban kiadott, majd 1696-ban kibővítve megjelentetett *A Mennyei Korona* című munkája, később pedig Jordánszky Elek püspöknek, a pesti tudományegyetem tanárának 1836-ban Pozsonyban kiadott *Magyarországban s az ahhoz tartozó részekben lévő boldogságos Szűz Mária kegyelem képeinek rövid leírása* című kötete adta ismereteinket. Ez utóbbit a kegyképek illusztrációi is gazdagítják, amelyek bizonyítják, hogy a loretoi Szent Ház kegyképe nagy hatással volt a hazai kegyképek ábrázolására.

A pesti belvárosi plébániatemplom a királyi udvarral a legszorosabb kapcsolatban állt, plébánosai a király udvari papjai voltak, így jogos feltételeznünk, hogy a királyi udvar művészenek alkotása került napfényre a XIV. századi, 1330 körüli freskókép felfedezésével.

♦♦♦ SOÓS SÁNDOR

Prokes Márton eddig azonosítatlan rézmetszete a kassai vértanúkról

A mohácsi vész után részekre szakadt az ország, a török hódításnak semmi sem állhatta útját. 1541-ben Buda elesett. A török fennhatóság alatti területeken a katolikus egyházi szervezet gyakorlatilag megsemmisült, sőt a királyi területeken sem volt sokkal kedvezőbb a helyzete. A protestantizmus néhány évtized alatt jelentős befolyásra tett szert, de célja még ennél is több volt. A kálvinizmus legelkötelezettebb híve, Bethlen Gábor erdélyi fejedelem (1580–1629) kemény kézzel rendezte Erdély belső ügyeit, a gazdasági és kulturális életet felvirágoztatta, és erős, tízezer fős hadsereget hozott létre. Ehhez a sereghez csatlakozott 1619 nyarán Rákóczi György és Széchy György nyolcezer fős csapata. Az egyesült hadak a csehekkel közösen indultak a Felvidéken keresztül II. Ferdinánd legyőzésére.

A Felvidék jelentős városában, Kassán hamar kedvező fogadtatásra találtak a reformáció eszméi. A katolikusok itt is igen nehéz helyzetbe kerültek, templomaikat elvesztették, szerzeteseiket, papjaikat a protestánsok kiűzték. A városi vezetésből

⁶ MONELLI, Nanni, *La Santa Casa a Loreto, La Santa Casa a Nazareth* (Loreto 1997).

kiszorult, kétszáz főre csökkent katolikus népesség lelki gondozására Dóczy András kassai főkapitány 1618-ban a városba kérte Pongrácz István és Grodecz Menyhért jezsuita atyákat.

Pongrácz István 1583-ban született az erdélyi Alvincen. Szülei Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király bizalmas emberei voltak. 1602-ben belépett a Jézus Társaságba. Tanult, tanított, 1615-ben szentelték pappá, majd a homonnai jezsuitákra bízott gimnázium prefektusa lett.

Grodecz Menyhért 1584-ben született előkelő sziléziai családban. 1603-ban belépett a Jézus Társaságba. 1514-ben szentelték pappá, majd Prágába került egy szegény sorsú gyermekek tanításával foglalkozó intézetbe.

Kőrösi Márk esztergomi kanonok 1588-ban (1589-ben?) született horvátországi nemesi családban. Középkorait Grazban végezte, ahol Pázmány Péter is tanította. Rómában, a Germanico-Hungaricum növendékeként végezte el a teológiát, s 1615-ben szentelték pappá. Pázmány Nagyszombatba hívta, és még ebben az évben kanonokká nevezte ki. 1617-ben komáromi főesperes lett. Széplaki birtokügyeket intézve gyakran megfordult Kassán is.

1619. szeptember 1-jén rémisztő hírek érkeztek a városba: e napon Fáy Péter csapatai a Jászón székelő egri káptalan több tagját felkoncolták. Szeptember 3-án Rákóczy György Sárospatakról érkező hajdúi tábor vertek Kassa kapuinál. Szeptember 5-én a protestáns többségű városba özönlő csapatok foglyul ejtették Dóczy főkapitányt.

A három papot a királyi házban tartóztatták le, s már 6-án megkezdték vallatásukat. Rákóczy tudta, hogy a két jezsuitával úgysem boldogul, ezért Kőrösit akarta megtörni. Először birtokot ígért, ha áttér a kálvinisták közé. Miután ezt elutasította és a hittagadó nyilatkozatot sem írta alá, szeptember 7-én éjjel elkezdték kínzásukat.

Az ajtót nyitó Pongráczot buzogánnyal leütötték, s mivel nem volt hajlandó áttérni, a mennyezet gerendájára húzták fel, s meztelen testét fáklyákkal égették. Grodecz atyát karddal többször átdöfték. A kínzók remélték, hogy ezek után Kőrösi kanonok megtörik, de tévedtek, továbbra sem tagadta meg hitét. Karjánál fogva gerendára kötözték, oldalát fáklyákkal pörkölték, a testét úgy bevagdosták, hogy cafatokban lógott a húsa. Végül levágták a fejét. Grodecz atyát röviden lefejezték. Pongrácz hajnalban még magához tért, de akkor sem lett hite árulója. Ujjait összetörték, testét égették és összeszurkálták. A vére tócsájában hevert. Mindhármuk testét szennygödörbe vetették. Pongrácz azonban még élt, s a sekrestyésüktől kért volna segítséget, aki azonban sehová sem mozdulhatott. Még húsz órán keresztül így szenvedett, amíg 8-án magához nem szólította Teremtője.¹

Az elhunytak testének további sorsáról meglehetősen pontos adatok maradtak fenn, ami Pázmány Péter érsek érdeme. Ő 1628-ban hivatalos vizsgálatot rendelt

¹ DÉKÁNY Vilmos, *A kassai szent vértanúk* (Esztergom 1995) 5–17. A kanonizálásuk történetének legfontosabb elemeit Dékány Vilmos állította össze, az ünnepi eseményre kiadott katalógusában.

el a kivégzések és a halálesetek legalaposabb részleteinek kivizsgálására. E folyamatnak köszönhető, hogy a Ritus Kongregáció 1904-ben megállapította a vértanúság tényét, és 1905-ben megtörtént a boldoggá avatás.

A három meggyilkolt egyházi személy testét egy tekintélyes kassai özvegy kérésére a hóhér kiemelhette a pöcegödörből, és annak közelében elföldelhetette azokat.² „A három vértanú testét, amikor a kedélyek csillapodtak, több katolikus főember meg akarta szerezni, ez azonban végül is Forgács Ferenc nádor hitvesének, Pálffy Katalinnak sikerült. Ő hosszabb ideig a Sebesi, majd Hertneki templomban őrizte, majd Nagyszombatba vitette maradványaikat és ott átadta a klarissza apácáknak. Boldoggáavatásuk ügyében Pázmány Péter bíboros indította meg az eljárást.”³ Hevenesi Gabriel jezsuita szerzetes 1692-ben megjelent művében vetette papírra e sorokat. Ő már akkor a jelentős magyar szentek közé sorolta a Kassai Vértanúkat.⁴

A klarissza rend hazai kolostorairól készült utolsó, feloszlatásuk előtti, 1768-as egyházi jelentés szerzője a nagyszombati zárda nagy tiszteletben tartott ereklyéi között sorolja fel a vértanúkat: „...Tartatnak itten ezeken kívül három még nem Canonizáltatott Mátyroknak Testei. Egyikük volt Kőrösi Márk, Esztergomi Canonok. Ketten pedig a Jésus Társaságából Pr: Grodecz Menyhárt és Fráter Pongrácz István, a kik a Betlehem Gábor háboruságában az Eretnekektől, a Romai Catholika Hit gyűlölségeből, kegyetlenül meg ölettek és Pervátaba vettették Kassa táján, de onnénd Pálffy Katalin, néhai Gróf Forgách Sigmond, Magyar Országai Palatinusnak házastársa által ki vétettek, Ólyombul ontott ládába tisztességesen helyeztettek és nagyobb tiszteletnek ókáért ezen Clárisák Klastromába le tétettek.”⁵

A klarissza rend 1782-es feloszlatása után a testi maradványok Batthyány József hercegprímás engedélyével a nagyszombati orsolyita apácák templomába kerültek, ahol 1905-ig maradhattak. A boldoggá avatás után számos templom között az esztergomi bazilika is kapott az ereklyékből, amelyek a bazilika jobb oldali kereszthajójának középső oltáránál tekinthetők meg.⁶

A kassai vértanúkról több korabeli ábrázolás készült,⁷ amelyek közül egy rézmetszetnek a meghatározását szeretném elvégezni. Ugyanis három, azonos mesztől származó, egy rézlapról nyomott metszetet találtam, amelyek azonban bizonyos részleteikben eltérnek egymástól. Az első két, már publikált példányon nem szerepel a metsző neve, ezért sem a készítés helye, sem a készítés ideje nem állapítható meg. Ezért hagyatkoztak találgatásokra a korábbi tanulmányok szerzői.

¹ DÉKÁNY Vilmos, *A kassai szent vértanúk* (Esztergom 1995) 5–17. A kanonizálásuk történetének legfontosabb elemeit Dékány Vilmos állította össze, az ünnepi eseményre kiadott katalógusában.

² DÉKÁNY 18.

³ HEVENESI Gabriel, *Régi magyar szentség* (az 1737-es latin nyelvű kiadás fordítása, Budapest 1988) 235.

⁴ HEVENESI 233.

⁵ SCHWARCZ Katalin, *„Mert ihon jönn Afonytok és kezében új szoknyák”* (Budapest 2002) 193.

Az általam ismertetendő metszettel azonban pontosan meg lehet állapítani a metsző nevét, a készítés helyét és idejét. Vegyük sorban a három metszetet.

1. II. János Pál pápa 1995-ben a szenvedésük helyszínén iktatta a szentek sorába a három kassai vértanút. A szentek emlékét erre az alkalomra nyomtatott füzetben örökítette meg az Esztergomi Főszékesegyházi Káptalan. A képanyagot összeállító Cséfalvay Pál kanonok, művészettörténész, a Keresztény Múzeum igazgatója a füzet 4. oldalán közölte a vértanúkat ábrázoló, jelzet nélküli metszetet. „Ismeretlen mester, XVII. sz. első fele” – írta róla.⁸ A kép aláírása a következő:

*V. MARCUS CRISINUS CANONIC STRIGONI.
ARCHI-DIAC. COMAROM. CUM PATRIBUS
STEPHANO PONGRACZ. ET, MELCHIORE
GRODETIO. S. I. EX ODIO FIDEI TORTI,
ET NECATI. 7. SEPTEMBRIS. 1619.*

2. Bálint Sándor emlékét Szegeden 2004-ben kiállítás örökítette meg. A neves tudós grafikai hagyatékát feldolgozó N. Szabó Magdolna ugyancsak közölte a kassai vértanúkat ábrázoló metszetet. A metszet mérete: 134×75 mm. A készítés időpontjául az 1670 körüli időszakot jelölte meg a szerző. A szentkép szövege megegyezik az előzővel:

*V. MARCUS CRISINUS CANONIC STRIGONI.
ARCHI-DIAC. COMAROM. CUM PATRIBUS
STEPHANO PONGRACZ. ET, MELCHIORE
GRODETIO. S. I. EX ODIO FIDEI TORTI,
ET NECATI. 7. SEPTEMBRIS. 1619.*

Ez a példány azonban az előző szöveg alatt még egy további feliratot is tartalmaz:

*QUORUM CORPORA TYRNAVIAE
APUD SANCTIMONIALES D. CLARAE
CUM VENERATIONE ASSER VANTUR.⁹*

⁶ DÉKÁNY 20.

⁷ Lásd: DÉKÁNY i.m.

⁸ DÉKÁNY 4.

⁹ N. SZABÓ Magdolna (szerk.), „Legszögedibb szögedi” (Szeged 2004) 16. A kötet egyik lektora Szilárdfy Zoltán.

3. Az általam egy hagyatéki anyagban felfedezett rézmetszet¹⁰ mérete: 14,9×9,5 cm.
A kép aláírása itt is a következő:

*V. MARCUS CRISINUS CANONIC STRIGONI.
ARCHI-DIAC. COMAROM. CUM PATRIBUS
STEPHANO PONGRACZ. ET, MELCHIORE
GRODETIO. S. I. EX ODIO FIDEI TORTI,
ET NECATI. 7. SEPTEMBRIS. 1619.*

A kép hátoldalán is találunk feliratot:

*V. Euerabiles SERVI DEI MARCUS CRISINUS, Metrop. Eccl. Strigoniensis Canon-
nicus, Archi-Diaconus Comaromien. Ac duo Patres Soc. Jesu Stephanus Pongrácz,
ac Melchior Groderius, ex odio Fidei Catholicae in Ungaria Cassoviae a' Calvin-
istis atrocissime' torti, ac necati. Anno 1619 die 7. Septembris.*

*Ossa illorum Cassovia, per Viduam Ungriae Palatini Forgách, Comitissam
Catharinam Pálffij deducta, in Monasterio Ordinis Sanctae Clarae Tyrnaviae pie'
fervantur.*

*Hanc Imaginem illius fieri curavit Paulus Comes Forgách. D. G. E. R. E. P. S.
I. S. C. R. M. C. M. E. Strigonien. Canon.*

Archi-Diacon. Comaromien.

M. DCC. XXVII.

A leglényegesebb különbség a korábban publikált példányokhoz képest, hogy ennek a szentképnek van szignója: *MARTIN. PROK. TYR-SC.* Tehát a metsző neve: Prokes Márton. A hátoldalán lévő szövegből azonosítható, hogy a készítés helye Nagyszombat, a metszés időpontja pedig 1727.

A metszeten a három pap reverendában, a vértanúságukat jelképező pálmaággal kezében, egymás mellett áll. A képeket összehasonlítva megállapítható, hogy ugyanarról a rézlapról készült mindhárom nyomat. A feliratok eltérése semmi különlegességet sem jelent, hiszen a rézlapokat gyakran újrametszették, kiegészítették, bizonyos részleteket levéstek, más részleteket rávéstek.¹¹ Az első változat azonban mindenképpen a szignált metszet lehetett.

Prokes Márton nagyszombati rézmetsző tevékenységét Pataky Dénes 1708–1733 közé teszi. Könyvlapokat és illusztrációkat metszett – írja róla Pataky, és négy ismert munkáját sorolja fel, köztük a nagyszombati kegyképet ábrázoló metszetet:

¹⁰ A mellékelt fényképfelvételeket Mudrák Attilának köszönöm.

¹¹ KNAPP ÉVA – TÜSKÉS GÁBOR, *Populáris grafika a 17-18. században* (Budapest 2004) 110, 112, 160.

V. MARCUS CRISINUS CANONIC. STRIGONIE
ARCHI-DIAC. COMAROM. CUM PATRIBUS
STEPHANO PONGRACZ, ET MELCHIORE
GRODETIO. S. I. EX ODIO FIDEI TORTI,
ET NECATI. 7. SEPTEMBRIS. 1619

MARTIN. PRQK. P. 17. 16

Venerabiles **SERV**
DEI **MARCUS** **CRIS-**
NUS, Metrop. Eccl. Strigoniensis
 Canonicus, Archi-Diaconus Co-
 maromien. & duo Patres Soc. JESU
 Stephanus Pongrácz, ac Melchior
 Grodetius, ex odio Fidei Catholicæ
 in Ungaria Cassoviæ à Calvinistis
 atrocissimè torti, & necati. Anno
 1619. die 7. Septembris.

Ossa illorum Cassoviâ, per Vi-
 duam Ungariæ Palatini Forgách,
 Comitissam Catharinam Pálffij de-
 ducta, in Monasterio Ordinis San-
 ctæ Claræ Tyrnaviæ piè servantur.

Hanc Imaginem illius fieri
 curavit Paulus Comes Forgách.
 D. G. E. R. E. P. S. I. S. C. R.
 M. C. M. E. Strigonien. Canon.
 Archi-Diacon. Comaromien.
 M. DCC. XXVII.

1. *Vera effigies B. V. M. Ecclesia Cathedrali Tyrnaviensi...etc.* <Martin Prokes scul. Tyr.> 1708.
2. *Sacra Angelica et Apostolica Regni Hungariae Corona Nobile Coeligeno... etc.* <Martin Prokes scul. Tyrnaviae.> (Révay Péter A Koronáról szóló könyvének címképe, 1732.)
3. *S. Ivo Advocatus Pauperum* (Szegedy: *Tripartitium Juris Hung. Tyrodicium*, Nagyszombat. 1733. I.)
4. *Arbor Porphiriana*.¹²

A Szent Ivót, a jogászok és ügyvédek pártfogóját ábrázoló rézmetszetet Szilárdfy Zoltán,¹³ majd Lipp Mónika¹⁴ közölte. Ennek aláírása: *Martin Prokes: Scul: Tyr: 1733.*

A nagyszombati kegyképet megörökítő metszeten az 1708-as dátum olvasható. Pataky ezt az időpontot tekintette Prokes nagyszombati tevékenysége kezdetének. Ezt az érvelést elfogadta Szilárdfy Zoltán,¹⁵ és a magyar barokk kegyhelyeket bemutató kötet szerzőhármasa is.¹⁶ A metszetet közli a nagyszombati nyomda leltárát feldolgozó kötet.¹⁷ Az egyik szerző, Haiman György megjegyzi, hogy a közölt példány jóval korábban keletkezett, mint a metszetnek az 1745-ös kiadványban szereplő változata. Megállapítja továbbá, hogy Prokes közelebb állt a népi művészekhez, mint a rutinos nagyvárosi mesterekhez.¹⁸ A kép alsó részén Nagyszombat városának és környékének részletes rajza látható, az egyes látnivalókat sorszámmal ellátva azonosította a metsző. Fölül, felhőkben a könnyező kegykép lebeg.

A nagyszombati nyomda leltárát feldolgozó kötet szerzői 1730 és 1761 között hat Prokes által illusztrált kötetet találtak. Megállapították, hogy a nagyszombati kegyképet ábrázoló metszetén szereplő 1708-as dátum a könnyezés csodájának az időpontját jelzi, de maga a kötet csak 1745-ben került ki a nyomdából. Ezért teszik a két időpont közé, 1730-ra a rézmetsző tevékenységének kezdetét.¹⁹

E szentkép szerint azonban Prokes Márton rézmetsző 1727-ben már Nagyszombatban dolgozott.

¹² PATAKY Dénes, *A magyar rézmetszés története* (Budapest 1951) 207.

¹³ SZILÁRDFY Zoltán, *A magánáhitat szentképei a szerző gyűjteményéből I. 17-18. század* (Szeged 1995) 63. és 482. kép.

¹⁴ LIPP Mónika, *Művészet a XVIII. századi Óbudán Szent Ivó oltárképének tükrében* (Budapest 2002) 75.

¹⁵ SZILÁRDFY Zoltán, *Magyar barokk szentképek*, in *Művészettörténeti Értesítő* XXX (1981) 2/121; Uő, *Barokk szentképek Magyarországon* (Budapest 1984) 14.

¹⁶ SZILÁRDFY Zoltán – TŰSKÉS Gábor – KNAPP Éva, *Barokk kori kisgrafikai ábrázolások magyarországi búcsújáróhelyekről* (Budapest 1987) 122. 224. kép.

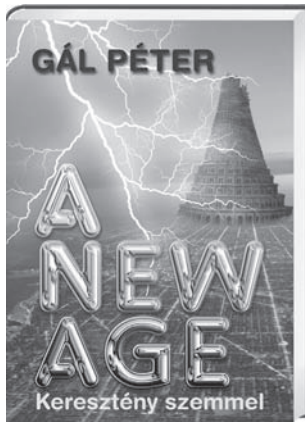
¹⁷ HAIMAN György – MUSZKA Erzsébet – BORSA Gedeon, *A nagyszombati jezsuita kollégium és az egyetemi nyomda leltára, 1773* (Budapest 1997).

¹⁸ HAIMAN – MUSZKA – BORSA 7. számú kép.

¹⁹ HAIMAN – MUSZKA – BORSA 304. Az 1577-es év tekinthető a nagyszombati, később Egyetemi Nyomda alapítási évének. Az egyetem alapításának éve 1735.

GÁL PÉTER

A New Age keresztény szemmel

A szerző – a Pécsi Hittudományi Főiskola tanszékvezető tanára – éles szemmel vizsgálja és értékeli ezt a magyar könyvpiacot és a médiát egyre inkább elárasztó, magát vallásosnak tartó, vagy a lelkiesség köpenyébe burkolózó, de alapjában véve keresztényellenes irányzatot. Ismereti a New Age „prófétáinak” és magyar követőinek felfogását, s rámutat a mozgalom előzményeire és mai mellékágaira.

Mindent egybevetve a könyv hasznos ismereteket nyújt mindazoknak, akik bármilyen módon kapcsolatba kerültek a New Age különféle megnyilvánulásaival,

s szeretnék megismerni azok valódi mibenlétét, összevetve mindezt a keresztény tanítással.

474 oldal, keménytáblás

Ára: 2400 Ft

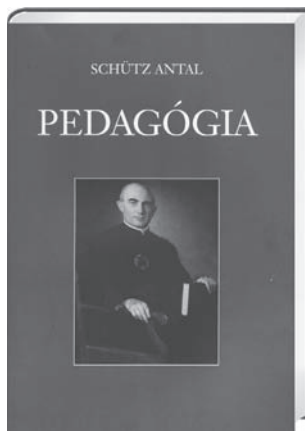
SCHÜTZ ANTAL Pedagógia

Schütz Antal több tudományt művelt kiváló módon és fokon. Filozófiai, teológiai, pszichológiai munkássága mellett gyakorló pedagógus is volt. Kötetében a pedagógiatudomány teoretikusaként szerves összefoglalását adja e tudományágnak.

Ez a pedagógiai alapvetés nagyban hozzásegíti olvasóját, hogy szakmai ismeretekben gazdagodva mélyebb és igazabb hitre jusson, termékenyebbé tegye munkáját, és növelje személyisége sugalmazó varázsát.

420 oldal, puhafedeles

Ára: 3200 Ft

POSTAI RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda, 1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957, FAX: 317-0974, E-MAIL: vevoszolgalat@stephanus.hu